

גולדאפ GOLDAP

גולדאפ שייכת אל מניין הערים הצעירות ביותר של אזור המזרח, היא הוקמה אך ב-1570, כבר לאחר חילון מדינת המסדר והקמת נסיכות פרוסיה הלוטרנית. תולדות הקהילה היהודית בגולדאפ, בדומה לאלה בערי מאזוריה האחרות, מגיעות לתחילת המאה הי"ט וקשורות לגל של הגירה של האוכלוסייה משטח החלוקה הפרוסית של פולין. האזכורים הראשונים על הימצאם של סוחרים יהודים בעיר הופיעו הרבה קודם לכן. כבר ב-1670 המדינות הפרוסיות התלוננו על פעילות המסחר שלהם שהביאה לנזקים רבים לבורגנים בגולדאפ וזאת למרות הצו המחייב את היהודים לעזוב את פרוסיה שפורסם על ידי הנסיך פרידריך וילהלם, המכונה הבוחר הגדול, ב-1663.

בתום מלחמות נפוליאון שהביא עימו תקופה בת 100 שנה של שלום, בגולדאפ התיישבה קבוצה לא גדולה אולם מגובשת מאוד של משפחות יהודיות. את זאת אפשר צו סובלני של המלך הפרוסי פרידריך וילהלם השלישי. ציבור זה מנה בשלהי המאה הי"ט, דהיינו, בתקופת התפתחות הגבוהה ביותר, קרוב ל-100 חברים (מעט יותר מ-1% מתושבי העיר). ציבור זה ניהל קהילת בית כנסת עצמאית ולבטח מאז 1823 בית כנסת ושני בתי עלמין, בית מטבחים כשר ובית ספר. חברי הקהילה עסקו בעיקר במסחר. במחצית הראשונה של המאה הכ' הוצעה הגירת היהודים מפרוסיה המזרחית וזו התגברה במיוחד לאחר עליית הנאצים לשלטון.

ערב עליית הנאצים לשלטון בגרמניה, קהילת בית הכנסת בגולדאפ מנתה עוד 48 יהודים (0.5% מכלל התושבים) והיא מיקדה סביבה מאמינים מכל אזור גולדאפ (שחלקו הצפוני נמצא כעת בגבולות מחוז קלינינגרד). לאחר שריפת בית הכנסת בגולדאפ במהלך ליל הבדולח ולאחר מכן הריסתו מרבית מתוך 20 היהודים הנותרים בעיר עזבו. אלה שנותרו בגולדאפ לאחר פרוץ המלחמה ברובם גורשו לגטאות בשטחים הכבושים ולמחנות ההשמדה. בשואה נספו בסה"כ קרוב ל-20 בני אדם מגולדאפ. המקום בו עמד בית הכנסת שחרב צויין לזכר בשנת 2001 באבן זיכרון בפינת הרחובות ארמיה קריובה ושקולנה דהיום.

בית העלמין היהודי הראשון בגולדאפ, זה המכונה הישן, נוסד בתחילת המאה הי"ט בכביש דארקהמר דאז (דהיום רחוב בית העלמין). בית העלמין התמקם בחלקה בשטח של 0,1 הקטר דרומית לכביש, מול בית הקברות האוונגלי. קרוב לוודאי שהקבורים סודרו בשמונה שורות, כתשעה קברים בשורה. לבטח נקברו כאן כ-70 בני אדם. מעל קבריהם מוקמו מצבות שונות. לרוב היו אלה מצבות עומדות שמוקמו על יסודות בטון או בטון לבנים. כמה מן הקברים הונחו אופקית או גודרו על-ידי גדרות מאבן מלאכותית. המצבות נעשו מאבנים דמויות גרניט, אבן חול ואבן מלאכותית (בטון וכד') וכן קרוב לוודאי משיש. המצבות הארכאיות ביותר מבחינת הצורה ואלה עם הכיתוב העברי בלבד היו מצבות העשויות מסוגים שונים של גרניט. החדשות יותר, ראשית כל מסוף המאה הי"ט ותחילת המאה הכ', נוצרו מאבן חול. אלה האחרונות עוטרו בין השאר בעיטורים של ענפי גפן וענבים (דוד לוי, נפטר ב-1872), בלוטי וענפי האלון (פרדיננד פולנוב, 1825-1886), במגן דוד (מקס זיסקינד, 1867-1907). את תשומת הלב הרבה ביותר יש מקד בקברו של יוליוס להמן (1843-1880) בצורת עמוד צר שכלל הנראה היה מעוטר בכד אפר. הכיתוב היה רשום בעברית ובגרמנית, לעיתים בשתי השפות, לרוב בצידה האחד של המצבה.

בית העלמין התמלא, כבר קרוב למדי בשנים הראשונות של המאה הכ'. בעת מלחמת העולם השנייה בית העלמין נחרב ולאחר מכן נשכח במשך עשרות בשנים. ב-1989 ביוזמת השלטונות המקומיים הוא הוסדר ובשנת 2001 הוא חודש במאמץ משותף של השלטון המקומי בגולדאפ, העיר התאומה גבעת שמואל בישראל וקרן משפחת ניסנבאום.

עתה בית העלמין מוגן מצד הרחוב בידי גדר מעוטרת ומשאר שלושת הכיוונים, בחומה שצופתה בטיט. עד היום שרדו 11 מצבות במצב טוב, 8 מצבות שמורות חלקית, קטעים מ-4 מצבות נוספות, 3 קברים אופקיים עם יסודות של מצבות שנגדעו וכן קרוב ל-9 יסודות של מצבות. המצבות השמורות ביותר שייכות למשפחות להמן, לוי, רוזטנשטיין, זילברשטיין וזיסקינד. המצבה השמורה העתיקה ביותר היא מ-1860 והחדשה ביותר מ-1907. שרידים של מצבות אחרות יכולות להצביע על כך שלוויות התקיימו כאן עוד בשנות ה-20 של המאה שעברה. בית העלמין היהודי הישן בגולדאפ נרשם ברשימת האתרים לשימור בשנת 1995. עתה הוא שמור עם אילנות שמורים, בעיקר עצי אדר והוא שייך לבתי העלמין היהודיים השמורים ביותר בחלקה הצפוני-מזרחי של פולין דהיום.

בית העלמין היהודי החדש בגולדאפ נוסד קרוב מדי בעשור השני של המאה הכ' לאחר שהישן נתמלא. לקבורות חדשות הוקצה שטח המרוחק 200 מטר והמשתרע על 0,1 הקטר הנמצא בצידו של תל קטן, צפונית לבית העלמין

הישן, בין כביש דארקהמר לפסי רכבת, מזרחית וסמוך לבית העלמין האוונגלי החדש. בתקופה של בין מלחמות העולם גודר בחומה מאסיבית הבנויה מבלוקים של בטון.

בית העלמין נחרב בעת השואה וכן אחרי 1945. הוצאו ממנו כל המצבות וקרוב לוודאי לקראת סוף המלחמה, בפינה הצפונית של בית העמין נחפרה עמדה ארטילרית. עד היום נשמרו קברים אופקיים בודדים ויסודות של 20 מצבות בלבד. ניכרים לעין נותרו גם שרידי חומת בית העלמין (יסודות הגדר, עמודי התווך של השער ויחידות בטון בודדות וקרוב לוודאי החלק המכתיר את עמודי השער). עתה טופלו העשבים שפשו בבית העלמין ומיקומו בשטח נראה ברור יותר.